

Дорохіна Ю.А.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

ОКРЕМА УХВАЛА СУДУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ: СУТНІСТЬ, ПРАВОВІ ПІДСТАВИ, НАСЛІДКИ

У статті досліджено питання сутності окремої ухвали як інструменту забезпечення законності, а також правові підстави та наслідки її прийняття. Вказано, що, окрім виконання функцій, пов'язаних із безпосереднім вирішенням судових справ, суд уповноважений виносити окремі ухвали, які мають бути ефективним засобом дотримання законності, забезпечення судом захисту прав і свобод людини.

Проведений аналіз підстави дійти висновку, що окрема ухвала суду – це вид судового рішення, що є процесуальним способом судового впливу (контролю) на виявлені під час судового розгляду та ухвалення судового рішення порушення закону. Окрема ухвала є засобом зміцнення законності та правопорядку. Це акт, що сприяє усуненню недоліків у діяльності державних органів, громадських організацій і посадових осіб, запобігає скоєнню злочинів та інших правопорушень, впливає на формування у громадян поваги до права та становить важливу частину діяльності судів.

Вказано, що окрема ухвала суду має не тільки превентивне значення, а допомагає виявленню та усуненню причин і умов, які в сукупності можуть зумовити порушення законності, є основою для припинення правопорушення, а також підставою для застосування заходів відповідальності до осіб, які правопорушення вчинили.

Оскільки суд як орган судової влади наділений певними контрольно-наглядовими функціями в межах іншої влади, що потрібна для її злагодженого і правомірного функціонування, відповідно, перед судом постає необхідність з метою збереження балансу здійснення влади обережно та виважено користуватися таким процесуальним механізмом, як окрема ухвала. Зі свого боку виконавча влада і взагалі держава, а так само органи місцевого самоврядування та інші суб'єкти владних повноважень для підтримання авторитету правосуддя мають уважно ставитися до виконання такого рішення суду.

Ключові слова: окрема ухвала, судовий процес, суд, забезпечення законності.

Окрема ухвала суду має досить давню історію і за час свого існування була наділена різним змістом. Взагалі виникнення інституту окремої ухвали у законодавстві дослідники минулого століття пов'язували із необхідністю реагувати й усувати порушення законності та інші недоліки, насамперед у діяльності самих судових органів [1, с. 4–5].

Науковці тієї доби відносили окрему ухвалу до актів правосуддя, виокремлюючи загальні і специфічні риси. Так, до загальних рис окремої ухвали відносили те, що це правовий акт:

а) прийняття якого належить виключно до компетенції суду та який відображає вирішальну роль суду у конкретній справі;

б) постановляється у суворо процесуальній формі;

в) набуває чинності за аналогією з іншими актами правосуддя та має обов'язковий характер тощо.

До специфічних рис відносили предмет впливу – негативні явища, запобіжно-виховні

завдання у якому набувають головного значення, а також те, що у справі може бути постановлено декілька окремих ухвал (незалежно від характеру та значення інших судових актів, ухвалених стосовно тих самих учасників процесу) [1, с. 7–8].

Сучасні вчені також указують, що за своїм характером окрема ухвала істотно відрізняється від інших ухвал суду, в яких обговорюються матеріальні й процесуальні права сторін й інших осіб, які беруть участь у справі. Так, окрема ухвала не впливає на розвиток і результат процесу і не стосується питань, що безпосередньо належать до розгляду справи [2].

Отже, суд, окрім виконання функцій, пов'язаних із безпосереднім вирішенням судових справ, уповноважений виносити окремі ухвали, які мають бути ефективним засобом дотримання законності, забезпечення судом захисту прав і свобод людини.

Окремі ухвали виконують особливу функцію в судочинстві, оскільки не вирішують процесуа-

льних питань, а мають так би мовити сигналізаційний характер. Проте окремі ухвали стають не тільки поштовхом для виявлення і припинення правопорушення, а виконують і превентивну функцію у разі застосування відповідних санкцій до правопорушника. Як указують учені, у разі визначення правового статусу окремої ухвали за критерій ставиться виконання судом такої його функції, як профілактика правопорушень, а тому окрема ухвала суду є формою (заходом) виконання цієї функції правосуддям [3, с. 48–49, 52].

Проте очевидно, що окрема ухвала суду має не тільки превентивне значення, а допомагає виявленню та усуненню причин і умов, які в сукупності можуть зумовити порушення законності, є основою для припинення правопорушення, а також підставою для застосування заходів відповідальності до осіб, які правопорушення вчинили.

На підтвердження вказаного як приклад доцільно навести окрему ухвалу Верховного Суду від 10 жовтня 2019 року, яка була винесена у справі № 9901/355/19, в якій позивачка звернулася до Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду як суду першої інстанції з позовом до Вищої ради правосуддя.

У вказаному рішенні Верховний Суд дійшов висновку, що викладені у зверненні позивачки обставини належать до компетенції правоохоронних органів, оскільки в діях особи можливі ознаки кримінального або адміністративного правопорушення. Так, судом було встановлено, що під час судового розгляду особа (сторона у процесі) зухвало поведилася, їй робилися зауваження. Крім того, після судового засідання вона увірвалася до робочого кабінету судді, ігноруючи прохання залишити кабінет, хапала суддю за мантію, намагалася відірвати нагрудний судейський знак, погрожувала негативними наслідками. Завдяки тому, що у суді в цей час відбувався робочий процес, то люди почули галас і відкрили двері, особа відступила, наостанок нагадавши про те, що очікує суддю.

Заборона впливу на суддів у будь-який спосіб поширюється на весь час обіймання ними посади судді. Зокрема, у статті 126 Конституції України передбачено, що вплив на суддів у будь-який спосіб забороняється. Це положення розтлумачено у п. 3 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 13 червня 2007 р. № 8 «Про незалежність судової влади», де вказано, що цією нормою заборонено вчиняти будь-які дії стосовно суддів незалежно від форми їх прояву з боку державних органів, органів місцевого самоврядування,

їх посадових і службових осіб, установ, організацій, громадян та їх об'єднань, юридичних осіб з метою перешкоджання виконанню суддями професійних обов'язків чи схиляння їх до ухвалення неправосудного рішення. А зважаючи на те, що вплив на суддів тягне юридичну відповідальність, суди в усіх випадках втручання в їхню діяльність і прояву неповаги до суду або судді мають виносити окремі ухвали чи постанови, а якщо в таких діях вбачаються ознаки відповідного злочину – реагувати згідно з вимогами чинного законодавства України.

Тому у такій справі Верховний Суд в окремій ухвалі дійшов висновку, що необхідно встановити наявність або відсутності ознак кримінального чи адміністративного правопорушення.

Разом із тим окрема ухвала – це процесуальний засіб реагування суду на виявлені ним під час розгляду справи порушення закону, недоліки в діяльності органів управління, установ чи підприємств та їх посадових осіб [4, с. 382]. Так, окрему ухвалу відносять до особливого виду правозастосовного акта, постановлення якого можливе за умови не тільки виявлення самого факту порушення закону, а й у разі встановлення причин та умов такого порушення [5, с. 196–197]. Отже, у наведеному відображено певні аспекти окремої ухвали як процесуального документа, який приймається лише судом.

У спеціальній літературі щодо правових наслідків для осіб, стосовно яких окрема ухвала постановляється, на цьому сконцентровано увагу в аспекті розуміння окремої ухвали як акта застосування норм процесуального права до певних груп негативних суспільних явищ, як юридичного факту, що здатний породжувати, змінювати і припиняти правовідносини [6, с. 136]. Але це можливо лише у разі вжиття заходів щодо виявлених порушень закону, причин та умов, що сприяли їх вчиненню.

Одним із видів реагування суду вищої інстанції може бути постановлення окремої ухвали в разі допущення судом нижчої інстанції неправильного застосування норм матеріального права або порушення норм процесуального права незалежно від того, чи є такі порушення підставою для скасування або зміни судового рішення.

Так, зокрема, у справі № 215/1472/19(2-а/215/125/19) про уточнення списків виборців Верховним Судом постановлено окрему ухвалу від 27 травня 2019 року, в якій Верховний Суд звертає увагу на те, що в резолютивній частині рішення суду першої інстанції помилково

зазначено, що оскаржуване позивачем рішення може бути оскаржено безпосередньо до суду апеляційної інстанції протягом тридцяти днів з дня складення повного судового рішення, оскільки судові рішення за наслідками розгляду справ, визначених статтями 273–277 КАС України, можуть бути подані у дводенний строк з дня їх проголошення, а на судові рішення, ухвалені до дня голосування, – не пізніше як за чотири години до початку голосування.

Таким чином, суд першої інстанції штучно створив умови для порушення відповідачем строку звернення до суду, який не може бути поновлений, чим було порушено право особи на доступ до правосуддя, а тому Верховний Суд дійшов висновку, що наявні підстави для постановлення окремої ухвали, оскільки згідно з ч. 8 ст. 249 КАС України суд вищої інстанції може постановити окрему ухвалу в разі допущення судом нижчої інстанції неправильного застосування норм матеріального права або порушення норм процесуального права незалежно від того, чи є такі порушення підставою для скасування або зміни судового рішення. Такі самі повноваження має Велика Палата Верховного Суду щодо питань передачі справ на розгляд Великої Палати.

Отже, законодавство виділяє окремі ухвали, постановлені як реакція суду вищої інстанції на порушення норм права та помилки, допущені судами першої інстанції. Суди, щодо яких було постановлено окрему ухвалу, обговорюють її на нарадах суддів відповідного суду й повідомляють суд вищої інстанції, який її постановив, про взяття інформації до відома і врахування у роботі з метою усунення та недопущення у майбутньому порушень законодавства і помилок. У разі надсилання окремої ухвали, прийнятої щодо суддів, до органів державної влади та суддівського врядування її може бути взято до уваги під час вирішення питання про відкриття дисциплінарної справи чи під час проведення кваліфікаційного оцінювання судді.

Разом із тим предметом реагування окремих ухвал є і діяльність фізичних та юридичних осіб, у результаті якої відбувається порушення закону. При цьому порушення закону може бути з різних причин та за різних умов і необов'язково стосуватися справи, під час розгляду якої такі порушення судом виявлені.

Так, зокрема в окремій ухвалі Верховного Суду від 31 жовтня 2018 року у справі № 820/2516/17 вказано, що згідно з частиною четвертою статті 72 Кодексу адміністратив-

ного судочинства України (у редакції, яка діяла на момент розгляду справи у судах попередніх інстанцій) вирок суду у кримінальному провадженні або постанова суду у справі про адміністративний проступок, які набрали законної сили, є обов'язковими для адміністративного суду, що розглядає справу про правові наслідки дій чи бездіяльності особи, щодо якої ухвалений вирок або постанова суду, лише в питаннях, чи мало місце діяння та чи вчинене воно цією особою.

Податковий орган з метою доведення обставин, викладених в акті перевірки, та обґрунтування правомірності спірних повідомлень-рішень зобов'язаний повідомити суди попередніх інстанцій про наявність вироку, який має значення для правильного вирішення адміністративної справи.

Всупереч покладеним обов'язкам податковий орган не повідомив суди першої та апеляційної інстанцій про наявність вироків у кримінальних провадженнях, чим порушив приписи статей 71, 72 Кодексу адміністративного судочинства України (у редакції, що діяла до 15 грудня 2017 року).

Таким чином, на підставі наведеного Верховний Суд дійшов висновку повідомити відповідний податковий орган про встановлені під час розгляду справи порушення вимог законодавства для вжиття невідкладних заходів щодо усунення причин та умов, що сприяли встановленню судом порушенням.

Отже, одним зі способів припинення правопорушень з боку суб'єктів владних повноважень є постановлення окремої ухвали щодо їхніх дій. При цьому постановлення окремої ухвали щодо зазначених суб'єктів має стати підставою для застосування до них заходів відповідальності. Вжиття таких заходів судом цілком відповідатиме інтересам правосуддя, оскільки забезпечуватиме всебічне і повне з'ясування обставин справи в умовах, що виключають тиск на суд або учасників процесу.

Як указують деякі вчені, місце окремої ухвали серед інших видів рішень суду в процесуальному законодавстві не визначено. Так, відсутність окремої ухвали у переліках судових рішень, які закріплені у відповідних процесуальних кодексах, дає можливість уникати виконання таких ухвал, а незазначення про них у Законі України «Про доступ до судових рішень» може призвести до недотримання з боку держави принципу відкритості діяльності судів, прогнозованості судових рішень та не сприятиме однаковому застосуванню законодавства [7, с. 69].

Більше того, згідно з чинним законодавством, постановлення окремої ухвали є правом

суду, а не обов'язком. Зокрема, відповідно до ч. 1–3 ст. 249 КАС України суд, виявивши під час розгляду справи порушення закону, *може* постановити окрему ухвалу і направити її відповідним суб'єктам владних повноважень для вжиття заходів щодо усунення причин та умов, що сприяли порушенню закону. У разі необхідності суд *може* постановити окрему ухвалу про наявність підстав для розгляду питання щодо притягнення до відповідальності осіб, рішення, дії чи бездіяльність яких визнаються протиправними. Суд *може* постановити окрему ухвалу у разі зловживання процесуальними правами, порушення процесуальних обов'язків, неналежного виконання професійних обов'язків (у тому числі якщо підписана адвокатом чи прокурором позовна заява містить суттєві недоліки) або іншого порушення законодавства адвокатом або прокурором.

При цьому в окремій ухвалі суд має зазначити закон чи інший нормативно-правовий акт (у тому числі його статтю, пункт тощо), вимоги яких порушено, і в чому саме полягає порушення (ч. 4 ст. 249 КАС України), а також надіслати окрему ухвалу відповідним юридичним та фізичним особам, державним й іншим органам, посадовим особам, які відповідно до своїх повноважень мають усунути виявлені судом недоліки або порушення чи запобігти їх повторенню.

Разом із тим окрема ухвала є також інструментом протидії у разі зловживання процесуальними правами, наприклад адвокатом або прокурором (у тому числі, якщо підписана адвокатом чи прокурором позовна заява містить суттєві недоліки). Так, окремою ухвалою від 18 червня 2018 року у справі № 922/2723/17 Верховний Суд визнав звернення адвоката від імені позивача із завідомо безпідставним відводом зловживанням процесуальними правами, спрямованим на свідоме, невинуватне затягування судового процесу. Окрему ухвалу Верховний Суд направив у відповідну кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури, а про результати її розгляду зобов'язав повідомити у місячний строк.

Крім того, в ухвалі від 05 грудня 2018 року у справі № 910/16039/16 Верховний Суд у резолютивній частині ухвали попередив адвоката про неприпустимість зловживань процесуальними правами. Окрім визнання зловживанням процесуальними правами завідомо безпідставного відводу, в ухвалі Верховний Суд додатково зазначив, що вважає неприпустимою поведінку представника відповідача – адвоката в частині допущених зловживань під час розгляду справи, зокрема

і щодо заявлення та подання завідомо безпідставного відводу суддям Верховного Суду. Суд наголосив, що такі дії адвоката є виявом неповаги до судової влади в Україні, суперечать правилам адвокатської етики та підривають авторитет адвокатської спільноти. Проте окремої ухвали Верховний Суд у цій справі не постановив.

Ще однією особливістю окремої ухвали є те, що вона може бути постановлена під час розгляду справи по суті. Так, Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду в результаті перегляду справи № 201/2762/18-ц у постанові від 5 червня 2019 року скасував окрему ухвалу судді Дніпровського апеляційного суду від 21 лютого 2019 року.

Суддя Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська звернувся з касаційною скаргою на окрему ухвалу судді Дніпровського апеляційного суду, якою доведено до відома Вищої ради правосуддя про порушення суддею норм процесуального закону під час розгляду справи.

Колегія суддів Верховного Суду скасувала окрему ухвалу апеляційного суду з огляду на таке. Відповідно до чинного законодавства суд, виявивши під час вирішення спору порушення законодавства або недоліки в діяльності юридичної особи, державних чи інших органів, інших осіб, постановляє окрему ухвалу незалежно від того, чи є вони учасниками судового процесу.

Суд вищої інстанції може постановити окрему ухвалу в разі допущення судом нижчої інстанції порушення норм матеріального або процесуального права незалежно від того, чи є такі порушення підставою для скасування або зміни судового рішення. Крім того, окрема ухвала, яка оформлюється окремим документом, має бути постановлена в нарадчій кімнаті, прийнята колегіально, а не суддею одноособово.

На порушення наведених норм процесуального права окрема ухвала апеляційного суду від 21 лютого 2019 року постановлена суддею одноособово під час вирішення питання про відкриття апеляційного провадження, а саме відмовлено у відкритті апеляційного провадження. Крім того, постановлення окремої ухвали судом має відбуватися не під час вирішення питання про відкриття провадження, а під час розгляду справи по суті.

Таким чином, в описуваному випадку Верховний Суд у своєму рішенні дійшов висновку, що оскаржена районним суддею окрема ухвала судді апеляційної інстанції постановлена неналежним складом суду, не в нарадчій кімнаті, не за результатом розгляду справи по суті, тобто не в порядку,

встановленому статтями процесуального кодексу, а тому підлягає скасуванню.

Отже, підсумовуючи, доцільно зазначити, що проведений нами аналіз дає підстави дійти висновку, що окрема ухвала суду – це вид судового рішення, який є процесуальним способом судового впливу (контролю) на виявлені під час судового розгляду та ухвалення судового рішення порушення закону.

Окрема ухвала є засобом зміцнення законності та правопорядку. Це акт, що сприяє усуненню недоліків у діяльності державних органів, громадських організацій і посадових осіб, запобігає скоєнню злочинів та інших правопорушень, впливає на формування у громадян поваги до права та становить важливу частину діяльності судів.

У розрізі наведеного доцільно підтримати сучасних дослідників, які вказують, що окрему ухвалу можна розглядати як один із виявів механізму стримування і противаг гілок державної влади [8]. Оскільки суд як орган судової влади наділено певними контрольно-наглядовими функціями в межах іншої влади, що потрібна для її злагодженого і правомірного функціонування, відповідно, перед судом постає необхідність з метою збереження балансу здійснення влади обережно та виважено користуватися таким процесуальним механізмом, як окрема ухвала. Зі свого боку виконавча влада і взагалі держава, а так само органи місцевого самоврядування та інші суб'єкти владних повноважень для підтримання авторитету правосуддя мають уважно ставитися до виконання такого рішення суду.

Список літератури:

1. Чуйков Ю.Н. Частное определение в советском гражданском судопроизводстве : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12/712. Харьков, 1971. 22 с.
2. Шиманович О.М. До питання про класифікацію ухвал суду першої інстанції в цивільному процесі України. URL: <http://www.zakon.nau.ua>.
3. Жушман М.В. Окрема ухвала суду в системі актів судової влади. *Проблеми законності* : акад. зб. наук. пр. / відп. ред. В.Я. Тацій ; редкол. В.Я. Тацій та ін. 2011. Вип. 115. С. 48–53.
4. Балюк М.І. Практика застосування цивільного процесуального кодексу України (цивільний процес у питаннях і відповідях). Коментарі, рекомендації, пропозиції / М.І. Балюк, Д.Д. Луспенник. Харків : Харків юридичний, 2008. 708 с.
5. Гусаров К.В. Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядках : монографія. Харків : Право, 2010. 352 с.
6. Явич Л.С. Проблемы правового регулирования советских общественных отношений. Москва : Мосиздат, 1961. 277 с.
7. Морозова С. Окрема ухвала суду: нові підходи до правового регулювання у цивільному судочинстві. *Право України*. 2017 № 8, С. 65–75.
8. Кодекс адміністративного судочинства України: науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. Р.О. Куйбіди. Київ : Книги для бізнесу, 2007. Т. 2. С. 292.

Dorokhina Yu.A. SEPARATE DECREE DECISION AS A TOOL FOR ENSURING LEGALITY: ESSENCE, LEGAL FRAMEWORK, CONSEQUENCES

The article explores the issues of the essence of a separate decree as a tool for ensuring legality, as well as the legal grounds and consequences of its adoption. It is stated that in addition to performing the functions related to the direct resolution of court cases, he is empowered to make separate decisions, which should be an effective means of compliance with the law, ensuring the court protection of human rights and freedoms.

Separate rulings have a special function in the judiciary, since they do not resolve procedural issues, and should say so signal. However, individual rulings are not only the impetus for the detection and termination of an offense, but also a preventive function in the case of appropriate sanctions against the offender. According to the scientists, in determining the legal status of a separate order, the criterion is assigned to the performance of a court such a function as the prevention of offenses, and therefore a separate court order is a form (measure) of performing this function to justice.

As the court, as a judicial authority, is endowed with certain supervisory functions within another power, which is necessary for its smooth and proper functioning, the need arises before the court, in order to preserve the balance of the exercise of power; to exercise cautious and prudent use of such procedural mechanism as separate resolution. For their part, the executive, and in general the state, as well as local authorities and other authorities to maintain the authority of justice, should be attentive to the enforcement of such court decisions.

Key words: separate decision, lawsuit, court, assurance of legality.